

Grażyna Erenc-Grygoruk

Zachodniopomorska Szkoła Biznesu w Szczecinie

Odpowiedzialność rodzicielska wobec niepełnosprawnego dziecka

Streszczenie

Tematem artykułu jest odpowiedzialność rodzicielska wobec dziecka niepełnosprawnego, którą można rozpatrywać z dwóch perspektyw tj. dziecka i rodzica. Poniższy tekst jest próbą zwrócenia uwagi na niektóre czynniki psychiczne, społeczne i ekonomiczne wpływające w sposób bezpośredni lub pośredni na odpowiedzialność rodziców wobec swojego niepełnosprawnego potomka. Dotyczą one między innymi opieki nad niepełnosprawnym dzieckiem (związane z tym stresy, lęki, wyczerpanie fizyczne i psychiczne rodziców), zmiana ról ojca i matki w rodzinie, ograniczenie pracy zawodowej, życia towarzyskiego i podejmowanie różnych decyzji z dzieckiem niepełnosprawnym lub za niego (np. wybór szkoły).

Słowa kluczowe: odpowiedzialność rodzicielska, czynniki psychiczne, społeczne, ekonomiczne.

Abstract

Reflexivity is one of the main defining feature of the teacher's work. It is also a property of teacher's professionalism. The reflective teacher constantly analyzes the conditions of his future, present and past action. He also undertakes the effort of interpreting the situation and the task of evaluating his deeds, together with developing improvements and modifications. Continuous consideration and inquiry intermingle with the doubt, uncertainty and hesitation. The reflective teacher is constantly looking for and testing. Thus, he gains a certain level of self-knowledge and self-awareness. What is more, he builds his own image of the world and other people, creates a vision of his professional and personal role.

Keywords: parental responsibility, psychological, social and economic factors

Wprowadzenie

Rodzina to wspólnota życia, ale również wspólnota wychowawczo-edukacyjna, w której tkwią olbrzymie możliwości wzajemnego oddziaływania oraz interakcji w codziennym obcowaniu najbliższych sobie emocjonalnie osób. Prawidłowo funkcjonująca rodzina powinna wpływać na kształtowanie, rozwijanie i doskonalenie aktywności każdego dziecka niezależnie od jego predyspozycji, uzdolnień, czy określonych niepełnosprawności. Przy tym niezwykle ważny jest „klimat - atmosfera” wspólnoty rodzinnej, który czyni go niezwykle skutecznym wszelkich oddziaływań wobec dziecka oraz wzmacnia naturalny proces edukacyjno-wychowawczy.

W perspektywie wychowania dziecka niepełnosprawnego w rodzinie, istotna staje się teza J. Szczepańskiego. „Dobra rodzina jest potrzebna człowiekowi w każdym okresie jego życia. Określa ona warunki indywidualnego rozwoju osobowości jednostki, zaspokaja jej potrzeby biologiczne i psychiczne, daje poczucie sensu życia, inspirowanie do aktywności, ułatwia wzrastanie w świat kultury oraz przyswajanie obowiązujących w nim norm i wartości, chroni i wspomaga w sytuacjach trudnych”¹.

Odpowiedzialność za drugiego człowieka – w tym niepełnosprawnego – staje się fenomenem rodzicielskiej odpowiedzialności prezentowanych w różnych koncepcjach rozwoju m.in. pedagogiki serca M. Łopatkowej i innych. Odpowiedzialność rodzicielską wobec dziecka niepełnosprawnego, można rozpatrywać z dwóch perspektyw tj. dziecka i rodzica. Pierwsza perspektywa to odpowiedzialność dziecka zdaje się być dla niego nieco dyrektywna, albowiem rodzice wyznaczają granice jego bytowania w różnych warunkach środowiskowych. Natomiast odpowiedzialność z punktu widzenia rodzica to nieustanne stymulowanie i wyzwalanie w dziecku jego różnych aktywności oraz troska o jego wszechstronny rozwój. Poniższy tekst jest próbą zwrócenia uwagi na czynniki wpływające w sposób bezpośredni i pośredni na odpowiedzialność rodziców dziecka niepełnosprawnego.

Odpowiedzialność rodzicielska – kontekst teoretyczny

Jak stwierdził Winston Churchill „miarą wartości każdego człowieka jest jego odpowiedzialność”. Odpowiedzialność rodzicielska zaliczana jest do odpowiedzialności naturalnej, której „najlepszym przykładem jest relacja rodzic – dziecko (...), która jest nieodwołalna i niepodatna na zmiany jej warunków przez osoby w niej partycypujące”². Odpowiedzialność w tym ujęciu rozpatrywana jest, jako działanie naturalne, instynktowne, albowiem nie podlega woli osoby ją sprawującej, jak i nie podlega wszelkim zmianom. Przytoczone stwierdzenie w odniesieniu do naturalnej odpowiedzialności rodzicielskiej wobec dziecka nie jest do końca właściwe, gdyż nie byłoby wielu dziecięcych dramatów, nieporozumień i prób interweniowania w postępowanie rodziców wobec dzieci.

¹ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972, s. 306.

² S. Kowal, *Zasada odpowiedzialności Hansa Jonasa – inspiracje pedagogiczne*, [w:] *Odpowiedzialność, jako wartość i problem edukacyjny*, A.M. de Tchorzewski (red.), Bydgoszcz 1998, s. 71–72.

Zdaniem R. Ingardena „człowiek jest odpowiedzialny nie tylko za czyny, których pragnął dokonać i dokonał sam, ale i za czyny, których pragnął dokonać i nie dokonał, ale od niego zależało, by im zapobiec”³. Stwierdzenie autora najbardziej precyzuje odpowiedzialność rodzicielską, gdyż zawiera istotny element, tzw. przewidywanie. Odpowiedzialność rodzicielska stanowi „działanie kierujące świadomością, ogarniającą zarówno cel, jak i sens, przewidującą środki jak i prognozującą następstwa”⁴. Przewidywanie wymaga od rodziców pewnej refleksji – namysłu nad stanem aktualnym, a jednocześnie polega na weryfikowaniu postępowania dziecka jak i własnego. Innymi słowy odpowiedzialność rodzicielska nie ma stałej formy ani zakresu, lecz ewoluuje wokół sprawowania opieki nad dzieckiem.

W toku rozwoju dziecka pełnosprawnego w prawidłowo funkcjonującej rodzinie, odpowiedzialność rodzicielska jest najczęściej stopniowo ograniczana. Jednak w przypadku dzieci z różnymi rodzajami niepełnosprawności, odpowiedzialność rodzicielska może przybierać różne stany i stopnie natężenia.

Należy zwrócić uwagę, że w odpowiedzialności rodziców mieści się odpowiedzialność za „innego”, w tym przypadku za dziecko, za jego los, jego postępowanie i za jego własną odpowiedzialność.

W pedagogice serca M. Łopatkowej odpowiedzialność rodzicielska rozumiana, jako „opieka, troska, wspieranie (...) nie wywodzi się z żądzy władzy, lecz z miłości, a miłość wobec obiektu kochania jest zawsze służebna pieczy rodzicielskiej”⁵. Zatem odpowiedzialna miłość rodzicielska pozwala na ukształtowanie odpowiedzialności u rozwijającego się dziecka.

Według stanowiska M. Michalik „odpowiedzialność „za innego” może też być pojmowana albo jako upoważnienie do mechanicznego rozgrzeszania go i zdejmowania z niego odpowiedzialności, albo nawet jako ubezwłasnowolnienie go, pozbawienie woli i prawa decydowania o sobie. Z drugiej strony może ona prowadzić do swoistego, cierpiętniczego mesjanizmu, skłonności do cierpienia za innych, woli bycia grzesznikiem bez winy”⁶.

Zakres odpowiedzialności rodzicielskiej może być różnie interpretowany przez poszczególnych rodziców. Szczególnie rodzice nadopiekuńczy chronią swoje dziecko przed „trudnymi” sytuacjami niosącymi im frustracje, cierpienia, krzywdę, albo nade wszystko przed wyborami, którego wynik może być przykry w swoich konsekwencjach dla dziecka. Wówczas rodzice stają się niewolnikami „odpowiedzialności” w sytuacjach, kiedy występuje u nich poczucie winy nieadekwatne do określonej sytuacji,

³ R.W. Ingarden, *O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych*, [w:] *Książeczka o człowieku*, Kraków 1993, s. 88.

⁴ M. Nowicka-Kozioł, *Ontologiczny i ontyczny sens odpowiedzialności a pedagogika humanistyczna*, [w:] „Edukacja” 1987, nr 2, s. 45.

⁵ M. Nowicka-Kozioł, *Odpowiedzialność w świecie alternatyw współczesnego humanizmu*, Warszawa 1997, s. 106.

⁶ M. Michalak, *O niektórych paradoksach odpowiedzialności*, [w:] *Odpowiedzialność, jako wartość i problem edukacyjny*, Bydgoszcz 1998, s. 38–39.

a które może być konsekwencją ich zaburzonego rozwoju moralnego. Często w takich przypadkach rodzice zdejmują z dziecka odpowiedzialność i przerzucają ją na siebie.

Odmienne rozumieją odpowiedzialność rodzicielską rodzice autorytarni, rygorystyczni (oziębli emocjonalnie), którzy bardzo wcześnie ograniczają swoją odpowiedzialność względem dziecka, oczekując i wręcz wymuszając od niego odpowiedzialności za swoje działania.

Rozważania na temat odpowiedzialności rodzicielskiej w obu przypadkach ujawnia kolejny ważny element – podmiotowość dziecka, którego brakuje w autorytarnym i nadopiekuńczym wychowaniu. Brak podmiotowego traktowania dziecka przez rodziców prowadzi do różnego rodzaju negatywnych konsekwencji dla jego rozwoju.

Rodzina w obliczu narodzin dziecka niepełnosprawnego – etapy kryzysu

Odpowiedzialność rodzicielska napotyka poważne trudności już w momencie narodzin dziecka niepełnosprawnego. Zdaniem Z. Kazanowskiego niepełnosprawność dziecka jest „dla rodziny zwykle źródłem cierpienia i przyczyną poważnego kryzysu emocjonalnego. Jego rozmiary zależą m.in. od wielkości rodziny, widoczności kalektwa dziecka i jego możliwości intelektualnych, poziomu tolerancji społecznej, dostępności i rozmiarów specjalistycznej pomocy udzielanej rodzinie oraz jej sytuacji ekonomicznej”⁷. „Kryzys emocjonalny” rodziny dziecka niepełnosprawnego jest pewnym stanem braku równowagi, w którym odczucia wychowawcze rodziców mogą być trudne dla nich do zniesienia, a zasoby ich wytrzymałości naruszają mechanizmy radzenia sobie z trudną sytuacją. Innymi słowy pojawienie się w rodzinie dziecka niepełnosprawnego wymaga diametralnej zmiany dotychczasowego sposobu funkcjonowania całej rodziny. Jak twierdzi A. Twardowski „w okresie świeżego doświadczenia kryzysu, dominują zmagania się z intensywnymi emocjami, a w przeżyciach rodziców wyróżnia się fazy przystosowania, takie jak okres szoku, kryzysu emocjonalnego, pozornego przystosowania się do sytuacji oraz konstruktywnego przystosowania się do sytuacji”⁸. Poszczególne etapy osvajania się z dzieckiem niepełnosprawnym przez rodziców może wyzwalać czynniki psychiczne zaburzające kształtowanie się odpowiedzialności rodzicielskiej.

Pierwszy z nich okres szoku (tzw. okres wstrząsu emocjonalnego), w którym rodzice dowiadują się, że ich dziecko jest niepełnosprawne. Najczęściej towarzyszy im rozpacz, żal, poczucie krzywdy, beznadziejności i bezradności, a pomiędzy obojgiem rodziców może dochodzić do nieporozumień, wzajemnej wrogości i nawet agresji.

W okresie drugim kryzysu emocjonalnego (rozpaczy lub depresji) rodzice nadal przeżywają negatywne uczucia, chociaż nie są one już tak burzliwe jak poprzednie.

⁷ Z. Kazanowski, *Środowisko rodzinne młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie w stopniu lekkim*, Lublin 2003, s. 37.

⁸ A. Twardowski, *Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych*, [w:] I. Obuchowska (red.), *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, Warszawa 1999, s. 55.

Jednak mają poczucie klęski życiowej, beznadziejności, uświadamiają sobie o swoim osamotnieniu i „skrzywdzeniu przez los”. Konflikty i kłótnie pomiędzy rodzicami pogłębiają dezorganizację w funkcjonowaniu rodziny (np. może wystąpić zjawisko odsuwania się ojca od rodziny, a tym samym osłabienia odpowiedzialności rodzicielskiej za niepełnosprawne dziecko).

W kolejnym stadium – okresie pozornego przystosowania się do sytuacji – rodzice nie mogą pogodzić się z niepełnosprawnością dziecka i stosują różnego rodzaju mechanizmy obronne. Jednym z nich jest mechanizm polegający na nie uznawaniu stanu niepełnosprawności dziecka, a tym samym podważaniu dotychczasowej diagnozy, lub poszukiwaniu nowej u różnych specjalistów. Innym mechanizmem obronnym rodziców jest nieuzasadniona wiara w możliwość wyleczenia dziecka poprzez poszukiwanie cudownej metody uzdrawiającej dziecko (niejednokrotnie zwracają się oni ku bioenergoterapii, ziołolecznictwu, akupunkturze). Okres pozornego przystosowania może trwać bardzo długo i rodzice nie podejmują wobec dziecka oddziaływań rehabilitacyjnych, poza wykonywaniem podstawowych czynności opiekuńczych.

Ostatni to okres konstruktywnego przystosowania się do sytuacji, w którym rodzice podejmują różne zabiegi wychowawcze i rehabilitacyjne w stosunku do dziecka i zaczynają współpracować ze sobą. W relacjach z dzieckiem zaczynają dominować uczucia pozytywne, kontakty z nim i czynności wykonywane wokół niego zaczynają im przynosić satysfakcję. Dostrzegają jego postępy i przeżywają z tego powodu radość. W tym okresie odpowiedzialność rodzicielska wzrasta i rodzice ustalają konkretne działania wobec dziecka, a nawet zastanawiają się nad jego przyszłością.

Czynniki wpływające na odpowiedzialność rodzicielską

Zetknięcie się rodziców z diagnozą o niepełnosprawności dziecka powoduje, że znajdują się oni w sytuacji poważnego kryzysu, a jego konsekwencją jest walka z ciągłymi emocjami i poczuciem braku kompetencji w zakresie opieki nad potomkiem. Na kształtowanie odpowiedzialności rodzicielskiej wpływają czynniki społeczne tj. zmiany w układzie ról rodziców, ograniczenie aktywności zawodowej, społecznej i towarzyskiej rodziców, modyfikacje w relacjach wewnątrzrodzinnych i sposoby komunikowania się między rodzicami i dziećmi.

Szczególnie trudna jest realizacja ról rodzicielskich w rodzinach mających dziecko niepełnosprawne. Zdaniem Z. Izdebskiego „realizacja roli matki dziecka niepełnosprawnego jest trudnym macierzyństwem, często wiąże się z dramatem kobiety i utrudnia jej osiągnięcie tożsamości macierzyńskiej. Urodzenie dziecka niepełnosprawnego oznacza dla niej zasadniczą i trwałą zmianę w egzystencji i sytuacji życiowej, może nawet wystąpić głęboki kryzys ujawniony w okresie wielu miesięcy i lat, który przekształci się w traumatyczne przeżycia”⁹. Dla matki narodziny dziecka niepełnosprawnego może okazać się ogromnym szokiem, gdyż ideał projekcyjny odbiega od

⁹ Z. Izdebski, *Rodzice dziecka niepełnosprawnego wobec jego seksualności*, [w:] A. Ostrowska (red.), *O seksualności osób niepełnosprawnych*, Warszawa 2007, s. 25.

rzeczywistości, a szansa na realizację pragnień i marzeń nigdy się nie ziści. Dodatkowo u matek posiadających niepełnosprawne dzieci często występuje zmęczenie, stres, niepokój o ich przyszłość (tzw. czynniki psychiczne).

M. Karwowska zauważa, że „u matki dominuje poczucie odmienności, żyje ona jakby w dwóch światach – deklaratywnym, pozornego poparcia dla integracji i realistycznym, w którym występuje odrzucenie”¹⁰. Ponadto nadmierne obciążenie obowiązkami może prowadzić u niej do wyrażania niezadowolenia związanego z zamknięciem w zbyt małej grupie ludzi – lekarza, pedagoga, terapeuty czy innych kobiet, posiadających podobne „troski”. U matek może pojawić się psychofizyczne wyczerpanie, którego szczególną postacią jest zespół wypalenia się sił. Jego wiodącym symptomem jest dystans emocjonalny wobec dziecka, utrata wiary we własne kompetencje macierzyńskie, negatywny i pesymistyczny obraz dziecka oraz emocjonalne odtrącenie go. Niewątpliwie następuje osłabienie odpowiedzialności rodzicielskiej matki wobec dziecka niepełnosprawnego.

Problemy dotyczące akceptacji dziecka występują we wszystkich rodzinach dotkniętych niepełnosprawnością, jednak trudności emocjonalne i sposób przeżywania diagnozy są dla każdego członka rodziny sprawą indywidualną. W rodzinie dziecka niepełnosprawnego często występuje tzw. „trudne ojcostwo”, ponieważ ojciec nie zawsze jest dobrze przygotowany do pełnienia swojej roli w sytuacjach „ekstremalnych”.

Według społecznych wyobrażeń mężczyzna powinien być asertywny, twardy, zaradny i silny, niż opiekuńczy i troskliwy. Jednak, gdy w rodzinie pojawi się dziecko niepełnosprawne, ojciec powinien swoją rolę zmodyfikować. Zmiany w życiu ojca powinny być związane z ograniczeniem również aktywności zawodowej, społecznej i towarzyskiej, co często wyzwała zjawisko odsuwania się ojca od rodziny. To „separowanie” może przybierać różne formy, począwszy od ucieczki w pracę zawodową, nałogi, odciążanie się od obowiązków domowych, unikanie bliskości, wreszcie fizyczne opuszczenie rodziny.

Przyczyną separowania ojców od problemów związanych z dzieckiem niepełnosprawnym może być również subiektywne poczucie winy odczuwane przez matki i rekompensowanie nadopiekuńczością wobec dziecka. Niejednokrotnie matki swoje macierzyństwo traktują w kategoriach misji, która wyklucza osobę ojca dziecka w czynnościach opiekuńczo-wychowawczych, z obawy, że sobie nie poradzi. Przyczyna jest bardziej złożona, ponieważ kobiety niejednokrotnie chcą chronić swoich partnerów przed głębokim rozczarowaniem ojcostwem kształtowanym w kontaktach z dzieckiem niepełnosprawnym. Takie postępowanie matek powoduje, że mężczyźni pozbawiani są odpowiedzialności za swoje ojcostwo, a tym samym następuje spowolnienie procesu akceptacji dziecka niepełnosprawnego przez ojca lub nawet przez niego odrzucenie. Matka obciążona obowiązkami i przytłoczona negatywnymi przeżyciami może przejawiać wobec męża nieustanne „pretensje” i w konsekwencji, nieświadomie, przyczyniać się do jego odejścia.

¹⁰ M. Karwowska, *Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, Bydgoszcz 2007, s. 45.

Do czynników społecznych wpływających w sposób bezpośredni i pośredni na odpowiedzialność rodzicielską zaliczymy posiadanie przez rodzinę „potencjału wspomagającego, co oznacza wewnętrzną spójność rodzin, jej adaptacyjność oraz wzory komunikowania się między członkami rodziny”¹¹. W opinii E. Pisuli „spójność ta w sytuacji pojawienia się dziecka niepełnosprawnego intelektualnie zależy od stopnia jedności rodziny, więzi, jaka łączy obydwójce rodziców i pozostałych jej członków, wzajemnej pomocy, życzliwości i zrozumienia”¹².

Współcześnie pojawiają się nowe tendencje w postrzeganiu rodziny z dzieckiem niepełnosprawnym, które mają znaczący wpływ na kształtowanie odpowiedzialności rodzicielskiej. E. Pisula uważa, że „niepełnosprawność dziecka może pozytywnie wpływać na funkcjonowanie rodziny, choć jeszcze do niedawna nie dostrzegano tego wpływu. Zdecydowana większość opracowań była skoncentrowana na obciążeniach i kosztach psychicznych, jakie ponoszą członkowie rodziny, niepełnosprawność dziecka traktowano zaś, jako czynnik ryzyka dla jej dobrostanu”¹³. Z pewnością jest ona źródłem szczególnych i niełatwych wyzwań, z którymi jednak można poradzić sobie lepiej lub gorzej. Istotne znaczenie odgrywają tu zasoby rodziny, tzw. sposoby radzenia sobie ze stresem, funkcjonowanie poszczególnych członków, otrzymywanie wsparcia społecznego z zewnątrz. Pozytywne doświadczenia rodziny związane z obecnością dziecka niepełnosprawnego odgrywają istotną rolę w procesie adaptacji i w kształtowaniu jego odpowiedzialności. Uczucia takie, jak przeżywanie miłości, rozwój cierpliwości i wrażliwości, poprawa relacji z innymi ludźmi, są dziś udziałem wielu rodzin, w których zachodzą zmiany prowadzące do kształtowania poszczególnych kompetencji niezbędnych rodzicom dzieci niepełnosprawnych.

Relacje pomiędzy rodzeństwem w rodzinach z dzieckiem niepełnosprawnym są w dużym stopniu uzależnione od naśladowania własnych rodziców, uczenia się odpowiedzialności za drugiego człowieka. Relacje pomiędzy rodzeństwem mają wiele cech unikatowych tzn. dzieci uczą się w nich współpracy, rywalizacji, poznawania własnych granic, określonych reguł w kontaktach interpersonalnych.

Brak wsparcia społecznego, socjalnego i prawnego może utrudnić rodzicom wspomaganie rozwoju dziecka w kierunku autonomii i społecznej przydatności (czynniki społeczne). I. Obuchowska podkreśla również „wagę statusu społecznego i ekonomicznego rodziny dla relacji wewnątrzrodzinnych”¹⁴. Poza tym oczekując, że zdrowe dziecko będzie kompensowało zawiedzione ambicje, rodzice stawiają często dziecku pełnosprawnemu wygórowane wymagania. Jednak taka postawa może wzmagać jedynie poczucie krzywdy i antagonizm między rodzeństwem, a także nie ma właściwego charakteru odpowiedzialności rodzicielskiej.

¹¹ A. Ostrowska, J. Sikorska, *Syndrom niepełnosprawności w Polsce. Bariera integracji*, Warszawa 1996, s. 84.

¹² E. Pisula, *Psychologiczne problemy rodziców dzieci z zaburzeniami rozwoju*, Warszawa 1998, s. 34.

¹³ E. Pisula, D. Danielewicz, *Badania nad rodzicami i rodzeństwem osób z niepełnosprawnością – problemy metodologiczne oraz kierunki poszukiwań*, [w:] D. Danielewicz, E. Pisula (red.), *Rodzice i rodzeństwo wobec trudności w zdrowiu i rozwoju dziecka*, Warszawa 2011, s. 13.

¹⁴ I. Obuchowska (red.), *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, Warszawa 1999, s. 68.

Odpowiedzialność rodzicielska wobec dziecka niepełnosprawnego – kontekst edukacyjny

Edukacja powinna stanowić bardzo ważny element życia dziecka niepełnosprawnego, albowiem może stwarzać mu szansę na większą lub całkowitą samodzielność (nawet odnalezienie się na rynku pracy). Zgodnie z obowiązującymi w Polsce regulacjami prawnymi, odnoszącymi się do systemu oświaty niepełnosprawnych, wszystkie dzieci z różnymi niepełnosprawnościami mogą w celu zdobycia wykształcenia, uczęszczać do różnych typów szkół. Odpowiedzialność rodziców za losy swoich niepełnosprawnych dzieci obejmuje niezwykle ważny jest wybór odpowiedniej szkoły, dostosowanej do ich potrzeb i możliwości. Rodzice nierzadko mają dylemat, – jaką drogę edukacji wybrać dla swojego niepełnosprawnego dziecka oraz w jakiej szkole ma być ona realizowana: integracyjnej czy specjalnej? Należy podkreślić, że w tej kwestii ostateczną decyzję podejmują rodzice lub prawni opiekunowie dziecka.

Należy zauważyć, że kształcenie integracyjne ma swoje wady i zalety. „Do wad zalicza się generowanie wysokiego poziomu stresu u dziecka, różnorodność zespołu klasowego i związaną z tym konieczność znacznego różnicowania metod pracy i wymagań, przy dysponowaniu takim samym czasem i ilością jednostek lekcyjnych, jak w szkole masowej”¹⁵. Do zalet systemu integracyjnego zalicza się: kontakt dzieci niepełnosprawnych z pełnosprawnymi, pozostawanie w naturalnym środowisku rodzinnym, podnoszenie u dzieci niepełnosprawnych poziomu motywacji i aktywności życiowej, samodzielności, a także rozwój sprawności komunikacyjnych. Od odpowiedzialności rodzicielskiej za swojego potomka tj. poziomu wiedzy rodziców, zaangażowania w problemy rewalidacyjne, społeczne i dydaktyczne dziecka zależy w istotnym stopniu jego adaptacja oraz funkcjonowanie w środowisku pełnosprawnych rówieśników.

Natomiast w przypadku kształcenia specjalnego zaletami są: jednorodność klasy, bezpieczeństwo psychiczne, dostosowanie wymagań do możliwości niepełnosprawnego ucznia. Do wad zalicza się: oderwanie od środowiska rodzinnego, rzadkie kontakty ze środowiskiem dzieci pełnosprawnych, brak rozwijania z nimi komunikacji, uzależnienie od opieki i pomocy innych osób.

Jednak mimo korzystnych rozporządzeń system pomocy dla dzieci niepełnosprawnych rzeczywistość bywa czasem odmienna. W praktyce istnieją bariery związane np. z komunikacją masową i dowożeniem na systematyczną rehabilitację. Czynniki ekonomiczne mogą także zniechęcać rodziców do podejmowania działań rewalidacyjnych, terapeutycznych.

¹⁵ M. Doroba, *Normalizacja, integracja i inkluzja społeczna w życiu osób niepełnosprawnych. Możliwości i ograniczenia. Część 1. Edukacja*, [w:] „Szkoła Specjalna” 2010, nr 1, s. 12.

Zakończenie

W kontekście dokonujących się przeobrażeń życia społecznego problematyka odpowiedzialności rodzicielskiej przestaje być jednoznaczna. Przedstawione czynniki wpływają w sposób bezpośredni i pośredni na odpowiedzialność rodziców wobec dziecka niepełnosprawnego i wymagają pogłębionych analiz. Należy podkreślić, że niezwykle ważną rolę w odpowiedzialnym rodzicielstwie odgrywa „mądra” miłość rodziców do swojego potomka oraz stawianie przez niego granic między rodzicielską odpowiedzialnością a rodzicielską władzą. Dlatego od rodzicielskiej odpowiedzialności, w tym poziomu ich wiedzy, zaangażowania w problemy rewalidacyjne, społeczne i dydaktyczne dziecka zależy w istotnym stopniu jego funkcjonowanie w życiu społecznym.

Bibliografia

- Doroba M., „Normalizacja, integracja i inkluzja społeczna w życiu osób niepełnosprawnych. Możliwości i ograniczenia”. Część 1. Edukacja, [w:] „Szkoła Specjalna” 2010, nr 1.
- Ingarden R.W., „O odpowiedzialności i jej podstawach ontycznych”, [w:] „Książeczka o człowieku”, Kraków 1993.
- Izdebski Z., „Rodzice dziecka niepełnosprawnego wobec jego seksualności”, [w:] A. Ostrowska (red.), „O seksualności osób niepełnosprawnych”, Warszawa 2007.
- Karwowska M., „Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie”, Bydgoszcz 2007,
- Kazanowski Z., „Środowisko rodzinne młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie w stopniu lekkim”, Lublin 2003.
- Kowal S., „Zasada odpowiedzialności Hansa Jonasa – inspiracje pedagogiczne”, [w:] „Odpowiedzialność, jako wartość i problem edukacyjny”, A.M. de Tchorzewski (red.), Bydgoszcz 1998.
- Michalak M., „O niektórych paradoksach odpowiedzialności, [w:] Odpowiedzialność, jako wartość i problem edukacyjny”, Bydgoszcz 1998.
- Nowicka-Koziół M., „Ontologiczny i ontyczny sens odpowiedzialności a pedagogika humanistyczna”, [w:] „Edukacja” 1987, nr 2.
- Nowicka –Koziół M., „Odpowiedzialność w świecie alternatyw współczesnego humanizmu”, Warszawa 1997.
- Obuchowska I. (red.), „Dziecko niepełnosprawne w rodzinie”, Warszawa 1999,
- Ostrowska, A., Sikorska J., „Syndrom niepełnosprawności w Polsce. Bariera integracji”, Warszawa 1996,
- Pisula E., „Psychologiczne problemy rodziców dzieci z zaburzeniami rozwoju”, Warszawa 1998.
- Pisula E., Danielewicz D., „Badania nad rodzicami i rodzeństwem osób z niepełnosprawnością – problemy metodologiczne oraz kierunki poszukiwań”, [w:] D. Danielewicz, E. Pisula (red.), „Rodzice in rodzeństwo wobec trudności w zdrowiu i rozwoju dziecka”, Warszawa 2011.
- Szczepański J., „Elementarne pojęcia socjologii”, Warszawa 1972.
- Twardowski A., „Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych”, [w:] I. Obuchowska (red.), „Dziecko niepełnosprawne w rodzinie”, Warszawa 1999.